

Stoacı Duygu Kuramının Ontolojik Ve Epistemik Temelleri

Ontological and Epistemic Foundations of The Stoic Theory of Emotions

Aslı YAZICI, Sedat YAZICI

Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
ayazici@bartin.edu.tr¹, syazici@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9410-8164, 0000-0002-7393-0722

Makale Bilgisi

Yazıcı, A. & Yazıcı, S. (2018). Stoacı Duygu Kuramının Ontolojik ve Epistemik Temelleri. *Posseible Düşünme Dergisi*, Sayı: 14, s. 7-17.

Kategori: Araştırma Makalesi

Gönderildiği Tarih: 18.12.2018

Kabul Edildiği Tarih: 30.12.2018

Yayınlandığı Tarih: 07.02.2019

Article Info

Yazıcı, A. & Yazıcı, S. (2018). Ontological and Epistemic Foundations of The Stoic Theory of Emotions. *Posseible Journal of Thinking*, Issue: 14, pp. 7-17

Category: Research Article

Date submitted: 18th December 2018

Date accepted: 30th December 2018

Date published: 7th February 2019

Öz

Felsefe tarihçileri Stoacıların duyguları "yargılar" olarak tanımladığında hemfikirlerdir. Bu nedenledir ki çağdaş duygu felsefesinde Stoacı duygu açıklaması bilişselci duygu kuramları altında sınıflandırılır. Gerçekten de Stoacıların duyguları "yanlış yargılar" olarak görülür. Onlara göre yaşamın amacı doğaya ve akla uygun yaşamaktır. Bu tür bir yaşam ancak insan ruhunu duyguların bozucu ve yıkıcı etkilerinden arındırarak mümkündür. Duygular, onların kuramına göre, insan doğasını aşan aşırı arzular oldukları için insanın iç huzurunu ve mutluluğunu bozan "ruhun hastalıklarıdır." Ancak, Stoa felsefesinde ontolojik ve epistemik temelden başlamak üzere duyguların ahlak alanında yapıcı rolüne ilişkin önemli değerlendirmeler mevcuttur. Bu makalenin amacı Stoacıların duygu açıklamasını fizik, psikoloji, ahlak ve epistemoloji alanlarında geliştirdikleri temel kuramlar ve kavramlar çerçevesinde ele alarak onların kuramının pozitif yönünü açıklamaktır. Bunu yaparken Stoacıların "duyguların terapisi" yöntemini nasıl kullandıklarını göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Stoa felsefesi, Stoa duygu kuramı, duygular, Khryssippos, Epiktetos

Abstract

Historians of philosophy agree that the Stoics defined emotions as "judgments". It is for this reason that in the contemporary philosophy of emotion the Stoic account of emotion is classified among cognitive theories of emotion. Indeed, the Stoics see emotions as "false judgments." According to them, the purpose of life is to live in accordance with nature and in a reasonable way; such a life is only possible by removing the human spirit from the disruptive and destructive effects of emotions. Emotions, according to their theory, are the diseases of the soul that disrupt the inner peace and happiness of people because they are excessive desires that exceed human nature. However, there are important evaluations on the constructive role of emotions in the field of morality, starting from the ontological and epistemic foundation in the philosophy of Stoa. The aim of this article is to explain the positive aspects of the Stoic emotions by explaining the emotion description in the context of basic theories and concepts that they developed in the fields of physics, psychology, ethics and epistemology. In doing so, we will try to show how the Stoics use the "therapy of emotions" method.

Key Words: Stoic philosophy, Stoic theory of emotions, emotions, Chrysippus, Epictetus

1. Stoda Doğa ve Ruh Anlayışı

"Duygu nedir?" sorusu Stoa felsefesinin temel sorularından biridir. Stoacıların duyguları yanlış yargılar olarak gördükleri hususunda felsefe tarihçileri arasında yaygın bir kabul vardır (Brennan, 1998: 21). Modern duygu kuramlarından bilişselci duygu kuramı da duyguların yargılar olduğu fikrini savunur. Ancak Stoacıların duygu anlayışını salt bilişselci duygu kuramı çerçevesinde değerlendirmek Stoa felsefesinde duygunun ontolojik ve epistemolojik temellerini açıklamak açısından yetersiz kalacaktır. Çünkü, modern bilişselci duygu felsefesinden farklı olarak, Stoa duygu kuramı duygunun neliğinin temellendirilmesinden çok ontolojik ve epistemolojik temellerinin yanı sıra psikolojik, ahlaki, toplumsal ve eğitimsel yaşamdaki rolüne ilişkin sonuçlar içerir.

¹ İletişim yazarı

Stoalılar felsefeyi üç temel alana ayırırlar: Mantık (bilgi teorisi dâhil), Fizik (zorunlu olarak teolojiyi ve psikolojiyi içerir) ve Ahlak. Diogenes Laertius ilk kez Zenon'un *Exposition of Doctrine* adlı eserinde bu ayrımı ortaya koyduğunu aktarır (1925: 149). Bu üç alan mantıksal ve kavramsal olarak birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, Stoa duygu felsefesini ele alırken bu üç alanın ilişkisi üzerinde durmamız gerekir. Bu amaçla ilkin fizik ya da doğa anlayışlarından başlamamız daha yararlı olacaktır.

Stoa fiziği yetkin tek bir dünya düzeni mevcuttur iddiasıyla başlar. Bu yetkin düzenin iki temel ilkesi vardır: Akıl, Tanrı veya Neden (etken ilke) ve Madde (edilgen ilke). Dünya, etken ilkeyle edilgen ilkenin birleşimidir ve bunların bütünlüğü olarak dünya sonsuz boşlukla çevrilidir. Tanrı veya Doğa her şeyi kontrol ederek en iyiyi ve en yetkini yaratır. Hem doğa alanında hem de ahlaki ve toplumsal hayatta katı belirlenimcilik hâkimdir: Doğal hareketlerin ve insani duygulanım, etkilenim ve eylemlerin her birinin nedeni vardır ve bunların her biri önceden belirlenmiştir. Tanrı'nın ve Doğa'nın karşıtı olan her şey irrasyoneldir ve doğaya aykırıdır. Burada Stoalılar'ın "doğa" kelimesini farklı anlamlarda kullandığını hatırlatmakta yarar var. "Doğa" (büyük harfle yazılan) kavramı *İlahi Düzen* veya *Akıl*'ı ifade eder. Fakat Stoalılar "doğa" kavramını başka bir anlamda da kullanmışlardır; yani, hiçbir metafiziksel anlamı olmayan "insan doğası" anlamında. Bu anlamdaki kullanılışında Doğa'ya uygun olan, insan doğasına yani, akla uygun olandır. Stoalılar içkin anlamındaki insan doğasından bahsederken insanın biyolojik ve psikolojik özelliklerini betimlemeye çalışmışlardır. Ancak yine de 'insan doğası Doğa'yla uyumludur' düşüncesi, 'insan doğasını yöneten ilke Doğa'dır' gibi metafiziksel bir inançtan gelmektedir (Yazıcı, 1999: 102).

"Doğa" kavramı gibi Stoa felsefesinde "ruh" kavramı da farklı anlamlarda kullanılmıştır. En geniş anlamıyla "dünya-ruhu", dünyanın etken ilkesi anlamına ve dar anlamıyla ruh, "canlılık fonksiyonlarına" gönderme yapar. Doğa'da olan her şey içsel bir gerilime sahiptir (tonos). Bu içsel gerilim maddede varlık tarzı ya da yapı (heksis), bitkide doğa (physis), hayvanda ruh (psykhe) ve insanda akıldır (nous). İşaret etmemiz gereken noktalardan biri şu ki Stoalılar, bitkilerdeki beslenme büyüme ve üreme işlevlerini ruhun temel işlevleri arasında saymadıklarından onlar için bitkilerde canlılığın ilkesi Aristoteles'te olduğu gibi ruh değildir (Yazıcı, 2016). Stoalılar'a göre, hayvanların canlılık ilkesi ruh iken, akıllı hayvan olan insanların canlılık ilkesi, ayırıcı özelliği, akıl veya zihindir.

Hierocles'den kalan metinlere göre, Stoalılar, insan yaşamının sağlıklı bir bedende doğru zamanda "rahme düşen tohumlarla" başladığını, zaman içinde düşen tohumun dönüşmesiyle embriyonun oluştuğunu, doğum anında bu "fiziksel" varlığın başlangıcından sonuna kadar gelişim hareketi içinde olan nefese, yani, ruha dönüştüğünü iddia ederler (Hierocles, 1987: 313-314). Sextus Empiricus (1987: 315), Aetius (1987: 315), Iamblichus (1987: 316) ve Galen (1987: 318), Stoa felsefesi ile ilgili aktarımlarında Stoalılar'ın ruh kavramıyla "hükmeden yetiye" göndermede bulduklarını, hükmeden yetinin de, imgeleri, onamaları, algıları ve arzuları üreten ruhun en yüksek yetisi olduğunu ve Stoalılar'ın bu yetiyi akıl yürüten yeti olarak adlandırdıklarını söylerler. Bu akıl yürüten yetinin (*nous*) yeri baş değil, kalptir. Beş duyu (görme, koklama, işitme, tatma ve dokunma) ve konuşma akıl yürüten yetiden çıkar.

Stoalılar'ın ruh anlayışı Platon'un üç bölümlü ve Aristoteles'in iki bölümlü ruh anlayışından farklıdır. Aristoteles ve Platon'un bölümlü ruh anlayışı insan ruhunun farklı yetilerini ve bu yetilerin karşılıklı etkileşimlerini ontolojik ve psikolojik olarak temellendirme açısından önemli olduğu kadar ahlaki ve politik yaşamın temellendirilmesi ve düzenlenmesi açısından önemlidir. Stoalılar'a göre, böyle bir bölümlü ruh anlayışı, sadece "kontrolü altında olanlar" üstüne yargı veren ve bunlar dışında kalan her şeyi "askıya alan," onlara karşı "kayıtsız kalan" erdemli, kâmil insanın eylemlerini temellendirmede yetersiz kaldığı gibi insan doğasının zorunlu parçası olan duyguların iyi yaşamdaki yerini açıklamakta da yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden Stoalılar tekçi, birlikçi bir ruh anlayışını savunmuşlardır. Yalnız şuna dikkat etmek gerekir ki Stoalılar'ın maddeciliği ruhun herhangi bir maddi ilkeden bağımsız olarak düşünülmesine izin vermez. Bu yüzden de ruhun temellendirilmesi ruh ve beden birliktedir temellendirilmesinden ayrı olamaz.

Tekçi ve birlikçi ruh anlayışına göre tıpkı evren gibi insan da rasyoneldir. Yalnız Brennan'nın da belirttiği gibi Stoalılar rasyonel kavramını üç farklı anlamda kullanırlar (Brennan, 1998: 22). Birincisi insanlar "potansiyel olarak rasyoneldir." İnsan zorunlu varlık değil, olumsal varlıktır; bu yüzden de

onların rasyonelliği Doğa'nın ve Tanrı'nın rasyonelliğinden farklıdır. Doğanın ve Tanrı'nın rasyonelliğine ancak "kâmil insan" yaklaşabilir ki ona da çok ender rastlanır. "Rasyonel" kavramının ikinci anlamı genel olarak Stoa bilgi anlayışını, özel olarak da duygu anlayışını temellendirmede merkezi rol oynar. Burada "rasyonel" kavramı "önergeler içeren" anlamına gelir. Düşüncelerimiz, algılarımız, inançlarımız, duygularımız, tercihlerimiz, hatıralarımız, rüyalarımız, kısaca dünyaya ve kendimize ait tüm zihinsel içeriğimiz önermeseldir. Üçüncüsü, Stoalılar insan ruhu "rasyoneldir" derken, sadece rasyonel, yani içerisinde hiçbir irrasyonel kısım barındırmayan bütünlük anlamında kullanırlar.

Stoalılar'ın rasyonel ruh anlayışına göre, ruhun iki çeşit hareketi vardır (Cicero, 1987: 316). Bunlardan birincisi düşünme, ikincisi arzudur. Düşünme doğrunun araştırılmasıyla ilgiliyken, arzu eylemin başlatıcısıdır. İnsan veya hayvanın ilk ve birincil arzusu "kendisini korumadır" çünkü doğa başlangıçtan itibaren insanı ve hayvanı kendi doğasına uygun kılmıştır. Her hayvan kendi doğasına uygun olana bağlanır ve sever, kendi doğasına uygun olmayandan kaçınır. Cicero'ya göre, bu çeşit bir bağlanma ve kaçınma "kendi bilincini" gerektirir (Cicero, 1994, 223-34). Seneca, insanlar ve hayvanlar arasındaki farkı tartışırken hayvanların kendi doğal yapılarının farkında olduklarını ve ilk arzularının da bu yapıyı korumaya yönelik olduğunu belirtirken, akıllı hayvan olan insanların ise sadece bu yapının farkında olmadıklarını, aynı zamanda bu yapının üstüne düşünme kapasitesine sahip olduklarını belirtir (Seneca, 1987, 245-246).

Hayvanlarla insanları birbirinden ayıran en önemli özellik Stoalılar'ın uygunluk kuramı çerçevesinde ortaya çıkar. Pembroke uygunluk kuramı üstüne yaptığı bir çalışmada "Eğer uygunluk yoksa hiçbir Stoa yoktur" diyerek kuramın önemini vurgular (Pembroke, 1996: 114-115). Seneca'ya göre, insanlar uygunluğun tanımını bilirken hayvanlar sadece uygunluğu bilir. Bir kaplumbağa kendi doğasının ne olduğunu, Aristotelesçi terminolojiyle söylersek neliğini bilmezken kendi doğasını bilir. Bu yüzden de "ters döndüğünde hiç acı hissetmez; yine de rahatsız olur, çünkü doğal yapısını arzular ve ayaklarının üstünde durana kadar gerilmeyi ve sallanmayı bırakmaz" (Seneca, 1997: 245). Tüm hayvanlar kendi doğal yapılarının farkında olmalarına rağmen hepsi aynı zamanda yapılarının tanımına sahip değildirler, buna sadece yansıtıcı farkındalığı olan akıllı hayvanlar sahip olabilirler. Seneca "her hayvanın ilk olarak kendi yapısını kendisine uygun bulduğunu, ancak bir insanın yapısı rasyoneldir ve böylece insan hayvanlığını değil, akılsallığını kendine uygun bulur" der (Seneca, 1997: 245). Bir insanı diğer hayvanlardan ayıran özelliği kendi bedensel yapısına uygunluğu değil de akılsallığına uygunluğudur. Stoalılar'ın uygunluk kavramı statik değil tersine dinamik ve süreçsel bir kavramdır, yani kısaca, insanın kendi doğasına uygunluğu doğumdan ölüme kadar süreçli bir gelişim çizgisinde ilerler.

İnsan kendine yabancılaşmadan bu dinamik sürece nasıl kendini adapte eder? *Amaçlar Üzerine* adlı çalışmasında Cicero *kathēkon* kavramına, yani eyleyen olarak birinin kendi doğasına uygun gerçekleştirdiği "ilk uygun eylem" kavramına dikkat çeker. Cicero burada akıllı varlığın ilk olarak neyin doğasına (doğa kavramı burada hem bedensel hem de akılsal yapıyı içerir) uygun olduğunun uygunluğunu hisseder ve daha sonra akılsal doğasının tüm diğer şeylerden daha üstün olduğunu anlar ve böylece akılsal doğasına uygun olanı alır ve akılsal doğasına karşıt olandan kaçınır. Bu "uygun olanı alma" ve "karşıt olandan kaçınma" seçimi *homologiyı* yani "doğaya uygunluğu" getirir. Doğaya uygunluk, akıllı varlığın kendisine yabancılaşmadan dinamik ve süreçsel uygunluk gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Doğaya uygunluğu yapılandıran "kendi sevgisidir." Doğaya uygunluk, rasyonel yetkin bütünlüğünün, yani Doğa veya Tanrı'nın bir parçası olarak kendini fark etmenin sonucu ortaya çıkan psikolojik bir durum olan kendi akılsallığını sevmektir. Evrendeki yetkin akılsallığı görerek kişi sadece akılsal doğasının bu yetkinliğin bir parçası olabileceği sonucuna varır ve öz kimliğini bu yetkinlik üzerinden kurar; yine diğer akılsal varlıkların da bu yetkinliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu anlayarak onlara karşı derin saygı beslemeye başlar. Kısacası, Stoalılar'ın *homologia* veya doğaya uygunluk düşüncesi kişinin öz kimliğinin, kendi sevgisinin ve ötekine saygının, dolayısıyla adaletin temelini oluşturur.

Uygunluk kuramı, Stoalılar'ın tekçi ve birlikçi rasyonel ruh anlayışı ile birlikte ele alındığında, Stoa felsefesinin kendi sistematığı içerisindeki tutarlılığı daha çok göze çarpar. Kişinin kendi öz kimliğini ve değerlerini tam anlamıyla rasyonel olan doğaya ya da akla uygun yapılandırması kişinin kimliğine ve değerlerine bağlı sorumluluklarını ve yükümlülüklerini de yapılandırması anlamına gelir. Stoa psikolojisinde insan ruhu özsel olarak bir rasyonel olmayan bölüme sahip olsaydı bu manada tam

anlamıyla rasyonel ahlaki sorumluluktan bahsedemedik. Stoalılar için tüm eylemlerimiz bizim kendi onamalarımız veya rızalarımız sonucu olduklarından, onlardan kaynaklanan eylemlerin hepsinden sorumluyuz. Stoa ahlak felsefesinde ahlaki değer kendisi "doğaya uygun olanı onama" ve "doğaya uygun olmayı reddetme" temelinde ortaya çıktığından şu sorunun ortaya çıkması kaçınılmazdır: Onamak veya reddetmek için "doğaya uygun olanı" ve "doğaya uygun olmayı" bilmemiz gerekmez mi? Peki, doğaya uygun olanı ve doğaya uygun olmayı nasıl biliriz?

2. Stoa Epistemolojisi

Akılcı bir ahlak olan Stoa ahlak felsefesinin normatif temeli onların bilgi anlayışları çerçevesinde ortaya çıkar. Ki bu bilgi anlayışı aynı zamanda Stoa felsefesinde duyguların normatif temelini göstermesi açısından da merkezi rol oynar. Stoa okulunun kurucusu Zenon'a göre, bilgi (episteme) üç aşamalı bir yapıdan oluşur: İzlenim, onama ve kavrama. Diogenes Laertius, izlenim (phantasia) olmadan ne onamanın ne de kavramanın hatta bilginin kendisinin olmayacağını söyler. İzlenimi açıklarken, "mühür yüzüğü tarafından balmumunda bırakılan izlerden aktarılan" ifadesini kullanır" (Diogenes Laertius, 1925: 155). Literatürde *phantasia* kelimesinin farklı çevirileri mevcuttur ancak biz burada "izlenim" kavramını bu kelimenin yerine kullanacağız.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bir izlenim, Stoalılar'a göre, zihinde "önermesel içerikle" ortaya çıkan bir değişimdir. İki çeşit izlenim vardır: Duyu deneyiminden gelen izlenimler ve zihnin kendisinden kaynaklanan izlenimler. Birincinin nedeni dış dünyada bulunan nesneyken ikincinin nedeni zihnin kendindedir. Diogenes Laertius, zihnin kendisinden kaynaklanan nedenin zihnin benzerlik kurma, aktarma ve birleştirme vb kendi kapasitesi tarafından üretildiğini söyler (Diogenes Laertius, 1997: 161). Zihnin bu kendi kapasitesi adalet ve iyi gibi ahlaki değerlerin doğal kaynağını sağlar. Aynı türden izlenimler çokluğuna deneyim denir. Benzer izlenimlerin hatıraları ön-kavramları getirir. Ön-kavramlar tüm insanlarda ortak olan, soyut kavramları biçimlendirmek için insan zihnine malzeme sağlayan araçlardır. Stoalılar'a göre, yedi yaşına kadar insan zihni izlenimlerden kaynaklanan ön-kavramlarla dolar ve bu yaştan sonra zihnin kendi etkinlikleri sonucu kavramlar oluşur. Kavramlarımızı hem duyu deneyiminden gelen izlenimlerden hem de zihnin kendisinden gelen izlenimlerden oluştururuz.²

Stoa bilgi anlayışının ikinci aşaması daha önce de belirttiğimiz gibi "onamadır." İzlenim zihinde "önermesel içerikle" ortaya çıkan bir değişim olduğuna göre onama bu önermesel içeriğe verilen tepkidir. Bunu bir örnekle açıklayalım: Masanın üstünde beyaz bir kâğıt gördüğümde beyaz kâğıdın kendisine değil, ancak "O beyazdır" önermesine onama veririm. Onama, dil ve dünya arasında tam uygunluğu gerektirir. "Doğru inanç" bu tam uygunluğun sonucu oluşur. Bu manada onama, bir inanca sahip olurken veya bir inanç oluştururken zihnin etkin katkısıdır veya diğer deyişle bir doğruluk değeri atfedilebilen bir "inançtır." Cicero, Zeno'dan aktarım yaparak onamanın farklı bir yönüne dikkat çeker: Onama bizim kontrolümüzdedir ve bu yüzden onamalarımızdan sorumluyuz (Cicero, 2008: 39). Kısaca belirtmek gerekirse, sunum aşamasında zihin alıcı durumdadır ve edildir, ancak onama aşamasında zihin ona sunulana iradi olarak onar.³

Epiktetos'a kadar Stoa epistemolojisinden kalan eserlerde Stoalılar'ın sadece duyu deneyiminden kaynaklanan izlenimlere verilen onamanın açıklaması ve örnekleri bulunur. Zihin duyu deneyiminden kaynaklanmayan izlenimlere nasıl onama verir? Stoa epistemolojisindeki bu eksikliği Epiktetos tamamlar. Epiktetos, ahlak felsefesinin en temel değerlerinden biri olan "iyi" kavramını temellendirirken "izlenimlerin kullanımı" ve "izlenimlerinin kullanımının anlaşılması" kavramlarını kullanır. Bu temellendirme Stoa epistemolojisinde duyu deneyiminden kaynaklanmayan izlenimlere de onama verileceğine güzel bir örnektir.

² Yalnız şunu belirtmek gerekir ki ön-kavramlarla kastedilen kesinlikle doğuştan gelen ideler değildir; çünkü Stoalılar'a göre, zihin doğuştan boş bir levhadır. Özellikle zihnin kendi kapasitesini kullanarak ürettiği izlenimler açıklamasını dikkate aldığımızda Stoa epistemolojisini salt deneyimci bir epistemoloji olarak değerlendiremeyiz. Stoalılar'ın bilgi (episteme) anlayışında hem deneyimci hem de akılcı yan birleşmiştir.

³ Epiktetos'un kendisi doğrudan bilgi ve onun açıklanması sorunuyla ilgilenmese de *Fragments* adlı eserinde izlenimlerin ve onamaların doğasını şu şekilde açıklar: "Zihin tarafından görünen şeyler (felsefeciler phantasias olarak adlandırır)...iradeye tabi değildirler, onun kontrolünde değildirler. ...ancak onamalar ...iradeye tabidirler ve onun kontrolündedirler" (Epictetus, 1995: 449-51).

Epiktetos'un açıklamasında "onama" zihinde ortaya çıkan "izlenimlerin kullanımına" gönderme yaparken bilginin üçüncü aşaması olan "kavrama" zihinde ortaya çıkan "izlenimlerin kullanımının anlaşılmasıdır." "Kavrama," kâmil insanın bilgiye sahip olmasında önemli bir rol oynar. Bilgiyi cehaletten ayıran kâmil insanın sahip olduğu kavramanın varlığıdır. Bir argümanla sarsılamayacak şekilde kavranan onama, bilgidir. Kavrama, kâmil insanın inançlarını temellendirdiği bir üst-inançtır. Sextus Empiricus *doxa* ve *episteme* arasındaki ayrımı aktaran açıklamasında adı geçen üst-inancı daha açık hale getirir:

Stoalılar, birbirine bağlı olan üç şey olduğunu söylerler, yani, bilimsel bilgi (episteme), sanı [*doxa*] ve bunların arasına konulanmış biliş [*kavrama*]. Bilimsel bilgi, güvenilir, sağlam ve akıl tarafından değiştirilemez biliştir [*kavramadır*]. Sanı, zayıf ve yanlış onamadır. Bunların arasındaki biliş [*kavrama*], bilişsel bir izlenime onama vermektir ve onların iddiasına göre bu şekilde onanmış bir bilişsel izlenim doğru olan bir izlenimdir ve bu çeşit bir izlenim yanlış dönüşürülemez. Bunlar üstüne Stoalılar bilimsel bilginin sadece kâmil insanda ve sanının daha aşağı olanda ancak bilişin her ikisinde ortak olduğunu ve bilginin ölçütü olduğunu söylerler (Sextus Empiricus, 1987: 254).

Bilgi sadece kâmil insana aitken sanı cahil insana aittir. Burada dikkat edilmesi gereken husus hem sanının hem de bilginin onamadan kaynaklı olmasıdır. Sanıdaki onama zayıfken bilgideki onama güçlüdür, yani, bilgideki onama "yanlış dönüşmez." Bilginin ölçütü zayıf onama değil bilişsel bir izlenime verilen onamadır.⁴

3. Stoa Duygu Anlayışı

Daha önce de belirttiğimiz gibi Stoa felsefesinde en yaygın kabul gören duygu tanımı duyguların yargılar olduğu görüşüdür. Bu nedenle, söz konusu yargıların ne tür yargılar olduğu ve insan ruhunun hangi yetilerinin etkinlikleri sonucu ortaya çıktıklarını açıklamamız gerekir. Stoalılar'ın duygu görüşü için en temel kaynaklardan biri Galen'in *Platon ve Hippokrates'in Doktrinleri Üzerine* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Galen, Zenon ve Khryssippos'un görüşlerinden bahsederken, hem "hükmeden yetinin" yani aklın hem de duyguların insan bedenindeki yerinin kalp olduğunu söyler. Zenon da aklın, kızgınlığın ve arzunun kaynağının kalp olduğunu söylerken duyguların, arzuların ruhun rasyonel kısmından kaynaklandığına göndermede bulunur. Galen Khryssippos'un sözlerini şu şekilde aktarır: "kızgınlık burada [rasyonel kısım] ortaya çıktığından, diğer arzuların da ...duygulanımların ve üzerine düşünmelerin de ve bunlara benzeyen her ne varsa burada olması mantıksaldır" (Galen, 2005: 177). Şu açıktır ki Stoalılar, Aristoteles ve Platon'un bölümlü ruh anlayışını reddederek tüm duyguların, etkilenimlerin ve arzuların ruhun tek bölümünün yani rasyonel bölümünün işlevleri içerisinde yer aldığını iddia ederler.

Khryssippos, insan duygularının kaynağı olarak ruhun rasyonel kısmını gösterirken aynı zamanda duygularla birlikte giden fizyolojik özelliklerden de bahseder:

Kızgınlık göğüsten ve kalpten yükselir. ...Kızgınlık patlaması anında bir çeşit içsel sıcaklık kaynaması yükselir ve bu kaynamadan yüz şişer, tüm beden kızarır ve sıcaklanır ve kalp hızla çılınca tüm bedendeki damarlarla atar (Galen, 2005: 175).

Duygular fizyolojik ya da bedensel değişimlerle birlikte giden ruhun hareketleridir iddiası bize en azından Khryssippos'un duygu anlayışının çağdaş duygu kuramında savunulan salt bilişselci bir duygu kuramı olmadığını ilk ipucunu verir. Bu açıdan Khryssippos'un kuramı Aristoteles'in duygu kuramına benzer çünkü, Aristoteles de duyguların fizyolojik ve bedensel değişimlerle birlikte ortaya çıktığını belirtir (Yazıcı, 2015).

⁴ Arius, kâmil insanın bilgiye nasıl sahip olduğunu ve etrafında olup bitenler hakkında nasıl yargılarını askıya aldığını açıklarken, kâmil insanın zihninde "yanlış dönüşmeyecek bilişsel izlenimler kümesine sahip olduğunu" ve herhangi bir durumla karşılaştığında yargıyı askıya alıp; yani, hemen yargı vermeyip önce karşılaştığı durum çerçevesinde zihninde oluşan bilişsel izleniminin daha önceden sahip olduğu yanlış dönüşmeyecek bilişsel izlenimlerle tutarlı olup olmadığına baktığını söyler (Troels Engberg-Pedersen, 1990: 166). Böyle bir tutarlılık varsa kâmil insan bilgiye sahiptir; eğer yoksa sadece sanıya sahiptir.

Stoalılar duyguyu açıklarken duygunun salt bilişsel ve fizyolojik özelliklerini belirtmenin yanı sıra aynı zamanda bir duyguyu "itaatsiz ve aşırı bir arzu" olarak da tanımlarlar (John Stobaeus, 1987: 410). Söz konusu "aşırı arzuyu" açıklarken Khrysippos şu örneği verir:

Bir adam arzusuna uygun olarak yürüdüğüde bacaklarının hareketi aşırı değil, yürüme arzusuna orantılıdır. Bu yüzden istediği zaman durabilir veya hızını değiştirebilir. Ancak insanlar bir arzuya uygun olarak koştuklarında bu çeşit bir şey artık olmaz. Ayakların hareketi arzuyu aşar ve onu alıp götürür, arzuya uyarak hızlarını değiştiremezler (Galen, 2005: 241-243).

Khrysippos'a göre, duygular aklın "aşırı" etkinlikleridir ve "aklı reddetmede ve akla uymamada" ortaya çıkarlar. Bir arzu aklın doğal kontrolünün ötesine geçtiğinde "aşırıdır." Aklın kontrolünün ötesine geçen herhangi bir duygu "akla uymaz" veya "akla itaatsizdir." Khrysippos duyguların ruhun irrasyonel hareketleri olduğunu şu şekilde açıklar:

Korkuda ve arzuda ve benzerlerinde olduğu gibi ruhun bir duygulanımı doğaya karşıt bir harekettir. Çünkü bu çeşit tüm hareketler ve durumlar akla itaatsizlik ve aklı reddetmedir; bu yüzden biz böyle insanların irrasyonel olarak hareket ettiğini söyleriz, kötü akıl yürüttükleri anlamında değil ...ancak aklı reddetme anlamında (Galen, 2005: 255).

Khrysippos, *alogon* (irrasyonel) kavramını iki anlamda kullanır. Birincisi iyi gerekçelendirmenin zıttı anlamında, ikincisi tamamen aklın (*logos*) reddi anlamında. Birincisi, yani iyi gerekçelendirmenin yokluğu, hata veya yanlışlıktır; ancak, aklın reddi, arzudur, duyguyla birlikte giden doğaya aykırı harekettir. Genel olarak Stoa felsefesinde özel olarak da Khrysippos'un duygu anlayışında duyguların irrasyonel olarak değerlendirilmesi bu yüzden "akıl dışılık" olarak değil de bu "akla uymama" veya "akla itaatsizlik" çerçevesinde değerlendirilmelidir. Khrysippos'a göre, "akılla hareket edenler akıl tarafından yönlendirilirler, akıl yürütmenin doğasının ne olduğuna bakmadan hareketlerinin ve onlara ait arzularının üstünde kontrole sahiptirler, bu yüzden de akla itaat ederler" (Galen, 2005: 257). Ancak, duygular, ruhun doğal olmayan aşırı arzuları ve hareketleridir. "Bu anlamda irrasyonel hareketler duygulardır ve doğamıza karşıttırlar çünkü rasyonel yapımızın ötesine giderler" (Galen, 2005: 257-259). Plutarch bu hususu şöyle açıklar:

Kızgınlık kördür: Çoğunlukla bize şeyleri açıkça görme izni vermez ve kavranılan şeyleri örter. Bu yüzden, biraz daha ileri giderek, o [Khrysippos] şöyle der: çünkü ortaya çıktıklarında duygular akıl yürütmenin sınırlarını zorlarlar ve farklı şekilde görünen şeyler şiddetli bir şekilde karşıt eylemlere doğru yönelir (Plutarch, 1939:73).

Şu açıktır ki Khrysippos'a göre, hatalı veya yanlış akıl yürütme yüzünden hareket eden insan akıl temelinde bir şeyi gözden kaçırdığı için ve iyi gerekçelendirme yapamadığı için yanlışla sürüklenir. Ancak, duygu durumunda insan yanlış inanç veya yargıdan dolayı değil, doğrusunu bilmesine rağmen akla uymayarak veya aklı reddederek yanlış eylemde bulunur.

Duyguyu zihindeki bir arzu olarak açıklamak arzuların ve onamaların Stoa felsefesinde bir ve aynı şey olduğu anlamına gelmez. Stobaeus bir arzu ve bir onama arasındaki farkı şu şekilde açıklar:

Tüm arzular onama [eylemleridir]; <farklı çeşit onamlar vardır> ancak pratik onamalar [eyleyeni] harekete geçiren yetiyi de içerirler. İmdi, onama [eylemleri] bir şeye yöneltilir ve arzular başka bir şeye; onama [eylemleri] belli önermelere yöneltilirken arzular bir şekilde onamanın verildiği önermelerde içerilen yüklemelere yöneltilir (John Stobaeus, 1987: 217)

Yukarıdaki paragraftan anlaşılacağı üzere, Stoalılar'a göre, onama ve arzu tanım olarak farklı şeylere göndermede bulunmasına rağmen aynı ontolojik temele dayanır; çünkü her ikisi de zihin temelli eylemlerdir ve akılsaldırlar. Bir onama zihnin bir önermeye tepkisi olduğundan onamanın bir çeşidi olan arzu da zihnin kendi tepkisidir. Bir arzu tüm önermeye yöneltilmiş bir tepki değil, ancak önermenin yüklemine yöneltilmiş tepkidir. Bu yüzden Stoacılar arzu ve duygu zihnin kendi doğal işlevleri temeline dayandırılır.

Stoalılar'ın duyguları aşırı arzular olarak tanımlaması duygunun yönelimselliği ile ilgili ipucu verir. Aşırı arzu olarak duygu, ilişkili olduğu durumun ifade edildiği önermenin yüklemine yöneltilen bir tepkidir. Bu noktada Stoa duygu anlayışı Aristoteles'in duygu anlayışına benzerlik gösterir çünkü, Aristoteles de duyguyu tanımlarken onu bir şeye yönelmiş veya bir şey hakkında olarak tanımlar (Yazıcı, 2015).

Aristoteles'in açıklamasında korku duygusu, dış dünyadaki herhangi bir varlık, olgu veya olay hakkındayken, Stoa duygu kuramına göre, korku duygusu dış dünyadaki adı geçen varlık, olgu veya olayın zihinde oluşturulmuş yargısal inancının yüklemi hakkındadır. Yani kısaca yönelimsel olan duygu önermesel olarak ifade edilen bir *inançtır*. Galen'in aktarımıyla, Khryssippos'a göre, acı duygusu "anda kötü bir şeyin canlı bir kanısıdır"(Galen, 1987: 411). Bu yüzden, Stoalılar için, acı duygusu eyleyenin anda deneyimlediği kötü şeyler hakkındaki "canlı inançlarına" göndermeyle tanımlanır. Plutarch, Galen'in aktardıklarını şu şekilde destekler:

[A]rzu ve kızgınlık ve korku ve tüm bu tür şeyler bozulmuş kanılar ve yargılardır, ...hükmeden yetinin [zihin veya akıl] eğilimleri, ürünleri, onamaları ve arzuları ve oldukça genel etkinlikleri hakkında ortaya çıkan bozulmuş kanılar ve yargılardır (Plutarch, 1987: 412).

Tüm önermelerin doğruluk veya yanlışlık değeri vardır. Önermesel olarak ifade edilen duygular yanlış yargılardır. Khryssippos da bu görüşü açıkça savunur.

Sevgi gibi bir etkilenim ya bir yargıdır ya da yargıları izler veya arzusal yetinin kaçma hareketidir. Benzer olarak, şiddetli kızgınlık da ya bir yargıdır veya bu (yargıyı) takip eden bazı irrasyonel etkilenim veya ruhsal yetinin aşırı hareketidir. ...etkilenimleri yargıları izleyen şeyler olarak değil de yargılar olarak almak daha iyidir (Galen, 2005: 239).

Bu paragraf, Stoalılar'ın duyguları yanlış yargılar olarak gördüklerini gösteren bir başka metinsel kanıttır. Ancak, aşağıda da göstereceğimiz gibi, Stoalılar duyguların yapıcı rolünü görmezden gelmezler.

4. Temel Duygular

Duyguların canlı inançlardan kaynaklanan yargılar olduğunu savunan Stoalılar'a göre dört temel duygu vardır: Arzu (*epithumia*), korku (*phobos*), haz (*hêdonê*) ve acı (*lupê*). Andronicus *On Passions* adlı eserinde bu dört temel duygunun tanımını şu şekilde aktarmıştır:

(1) Acı, insanların ondan kaçınmanın doğru olduğuna inandığı, şu anda kötü bir şeyin olduğu canlı kanısı veya irrasyonel kaçınmasıdır. (2) Korku, beklenen bir tehlikeden irrasyonel çekinme [kaçınma] veya sakınmadır. (3) Arzu, beklenen bir iyinin peşinde olma veya irrasyonel olarak bir [arzuyu] uzatmadır. (4) Haz, irrasyonel bir yükselme veya insanların onu artırmanın doğru olduğunu düşündüğü şu anda iyi olan bir şeyin canlı kanısıdır (Andronicus, 1987: 411).

Arzu ve haz bir şeyin iyi olduğu yargısına, acı ve korku bir şeyin kötü olduğu yargısına yöneliktir. Haz ve acı anda olana, arzu ve korku ise gelecekte olana yöneliktir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Stoalılar duygunun yargı olduğunu söylerken bu yargı aynı zamanda duygunun anla veya şimdi ve gelecekle ilgili değer yargılarını kapsar. Bu anlamda aslında yukarıda adı geçen dört temel duygu kendi içinde iki ayrı değer yargısını içerir. Bunlardan birincisi "İyi (veya kötü) vardır." ve ikincisi "Bu iyiye (veya kötüye) tepki göstermek (kaçınmak, sakınmak, uzatmak, artırmak vb) uygundur."

Stobaeus diğer tüm duyguların yukarıda sıraladığımız dört temel duygu altında sınıflandığını söyler:

(1) Arzu altında sınıflandırılanlar: Kızgınlık ve onun türleri ..yoğun cinsel arzular, özlem, hasret, haz düşkünlüğü ve zenginliği ve onuru sevmek ve benzerleri. (2) Haz altında sınıflandırılanlar: Diğerlerinin talihsizliklerine sevinme, kendini tatmin, düzenbazlık ve benzerleri. (3) Korku altında sınıflandırılanlar: Tereddüt, ıstırap, şaşkınlık, utanma, kafa karışıklığı hissetme, yoz inaçlar hissetme, dehşet ve terör. (4) Acı altında sınıflandırılanlar: Şer, haset, kıskançlık, merhamet, keder, endişe, üzüntü, can sıkıntısı, zihinsel acı, sinirlenmek (Stobaeus, 1987: 412).

Stoalılar duyguları sadece irrasyonel veya olumsuz duygular olarak sınıflandırmamışlardır, onlar aynı zamanda, özellikle Diogenes Laertius'un aktarımlarına bakarsak, rasyonel veya olumlu üç temel iyi duygudan da bahsederler:

Onlar [Stoalılar] üç tane iyi duygu olduğunu söylerler: Neşe, ihtiyatlılık, isteme. Onlar, neşe, hazın karşıtıdır, iyi gerekçelendirilmiş [sevinç] artışından oluşur; ihtiyatlılık, korkunun karşıtıdır, iyi gerekçelendirilmiş kaçınmadan oluşur. Çünkü, kâmil insan hiçbir şeyden korkmayacaktır ancak ihtiyatlı olacaktır. Onlar istemenin arzunun karşıtı olduğunu, iyi gerekçelendirilmiş [arzuyu] sürdürmekten oluştuğunu söylerler. Belli duyguların temel duyguların altında sınıflandığı gibi aynı şekilde temel iyi hisler de sınıflanır. İstemenin altında: İyilik, cömertlik, samimiyet, şefkat. İhtiyatlılığın altında: Saygı ve arılık. Neşenin altında: Sevinmek, girişkenlik, keyiflenmek (Diogenes Laertius, 1925: 221).

Bu üç olumlu duygu diğer tüm duygulardan farklıdır. Öncelikle, genel olarak Stoa diğer duyguları "akla itaatsizlik" veya "aklı reddetme" anlamında irrasyonel olarak temellendirse de, yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere, bu üç duygu iyi gerekçelendirilmiş rasyonel duygulardır. Bu ayrıma dikkat edilmezse genel olarak Stoa felsefesinde özel olarak da Stoa etiğinde duyguların tamamen "silinmesi" gerektiği ve erdemle duygu arasında hiçbir ilişki olmadığı sonucuna varılabilir ki kanaatimizce bu yanlıştır. Yukarıdaki paragraftan da açıkça çıkarılabileceği üzere, bazı duygular akli reddetme, akla uymama çerçevesinde irrasyoneldir veya yanlış yargılara dayanırlar. Dolayısıyla, bu duygular çerçevesinde hareket etmek insanı erdemsizliğe götürür. Ancak iyi gerekçelendirilmiş rasyonel yargılara dayanan neşe, haz ve ihtiyatlılık duyguları erdemde elde edilmesinde yardımcı oldukları oranda iyidirler.

Seneca, *Kızgınlık Üstüne* adlı eserinde kızgınlık duygusunun nasıl doğduğunu anlatırken kendisinden önceki Stoalılar gibi kızgınlığı bir arzu olarak alır. Yalnız bu arzu insanda birden bire dışardan bir olay veya olgu sonucu ortaya çıkan kontrolsüz irade dışı bir arzu değildir. Çünkü "zihnin onaması olmadan" bir arzu olamaz (Seneca, 2010: 36). Zihin bir şeyi tehdit veya zarar olarak onamadıktan sonra zihin kaçınma veya sakınma hareketi geliştiremez. Duygudan önce zihinde duygunun yöneleceği bir izlenimin oluşması gerekir. Ancak bu izlenimin kendisi duygu değildir. Seneca'ya göre, niyetsel veya yönelimsel olan bir duygu üç aşamada ortaya çıkar, büyür ve çoşar:

İmdi duyguların nasıl doğduğunu veya büyüdüğünü veya çoştüğünü açık hale getirelim: İlk hareket duyguya hazırlık olarak ve bir çeşit tehdit sinyali olarak iradi olmayan harekettir. Daha sonra, "İntikam almalyım çünkü zarar gördüm" ya da "Bu adam cezalandırılmalı çünkü suç işledi" sonucuna inatçı bir şekilde karara bağlanmış bir iradenin ifadesiyle giden bir hareket vardır. Üçüncü hareket tamamen kontrol dışıdır ve doğru olmasa da yine de her durumda intikam isteyen bu hareket akli tamamen ele geçirir" (Seneca, 2010: 36, 37).

Seneca'nın duygu açıklaması daha önce belirttiğimiz Epiktetos'un izlenim ve onama arasında yaptığı ayırım temelinde daha iyi anlaşılabilir (Yazıcı, 2000: 51). Epiktetos'a göre, zihin tarafından görünenler veya izlenimler iradi değilken onamalar iradidir. Seneca da aynı kabulden yola çıkıyor gibi görünüyor. Bir duygunun olması için o duygunun nesnesiyle ilgili öncelikle bir izlenim olması gerekir. Duyguya hazırlık aşaması olan izlenim aşaması irade dışıdır. İzlenim daha önce de belirttiğimiz gibi önermesel ifade şeklinde zihinde ortaya çıkan bir değişim harekettir. Örneğin, "A şahsı bana zarar verdi." Seneca'ya göre, zihindeki bu çeşit bir izlenim duygu olamaz. Duygunun olabilmesi için zihnin bu izlenime bir tepkisinin olması yani bunu onaması gerekir. Bu, duygunun oluşundaki ikinci harekettir ve bu ilk hareketten farklı olarak iradi bir harekettir. "İntikam almalyım, çünkü A şahsı bana zarar verdi." Üçüncü aşama, ise iradenin kontrol dışına çıktığı izlenimden kaynaklı onama doğru olsa da olmasa da her durumda kör bir intikam alma isteği ve arzudur.

5. Stoa Felsefesinde Ontolojiden Epistemolojiye, Epistemolojiden Etiğe Giden Yol

Özetlersek, Stoalılar'a göre, rasyonel ruhun etkinliklerinden biri olan duygular, iyi gerekçelendirilmemiş onamalardan kaynaklı yanlış yargılardır. Yanlış yargılar olmalarının yanı sıra "anda veya şimdide" veya "gelecekte" gerçekleşmiş veya gerçekleşecek olduğu düşünüleneye yönelik niyetsel veya yönelimsel değer yargılarıdır. Duygular kişinin dışında olan olgu ve olaylara ve kişinin başına gelen şeylere yönelmiş yanlış değer yargılarıdır. Bu şekilde bir değer yargısı olmasının yanı sıra duygular akla itaatsiz ve akli reddeden güçlü, kör edici arzulardır. Duygular, hem tam anlamıyla rasyonel Doğa'ya hem de onun parçası olan insan doğasına karşı arzulardır. Bu şekildeki arzular zihnin veya aklın kendi etkinlikleri sonucu ortaya çıktıklarından, Khrysippos ve onu takip eden diğer Stoalılar duyguları "ruhun hastalıkları" olarak da adlandırılırlar.

"Doğaya uygun yaşamak" Stoa felsefesinin en temel ilkesidir ve bu ilke çerçevesinde Stoa felsefesinde duyguların yeri tartışılmasında tarihsel olarak kabul edilmiş en yaygın kanı Stoalılar'ın iyi insan yaşamını tamamen duyguların askıya alındığı, "silindiği" bir yaşam olarak tanımladığı iddiasıdır. Bu görüş kısmen doğrudur çünkü gerçekten de Khrysippos ve takipçileri insan yaşamının nihai ereği olan mutluluğa ve erdeme ulaşmada engelleyici, körleştirici ve yoldan çıkarıcı bir tehdit veya "hastalık" olarak alırlar. *Konuşmalar* adlı eserinde, Epiktetos, arzu ve tiksinti gibi yoğun duyguların insanın doğaya veya akla uygun yaşamasını engellediğini belirtir (Epictetus, 1996: 23). Ancak Stoa felsefesinin erdemli insan veya erdemli yaşam anlayışını tamamen akılcı ve duygusuz insan portresi çerçevesinde

temellendirdiğini söylemenin de yanlış olacağı kanısındayız. Çünkü yukarıda Stoalılar'ın duygu sınıflandırmalarını açıklarken gösterdik ki Stoalılar için üç temel "iyi duygu" (neşe, ihtiyatlılık, isteme) erdem in elde edilmesinde yardımcı rol oynayan duygulardır. Kamil insan bile yeri geldiğinde bu duygulara sahip insandır.

Stoa felsefesi duyguların kısmen veya tamamen ortadan kaldırılmasını önermez. Aksine, Stoa felsefesi, duyguların insan zihninin, insanın rasyonel doğasının kendi etkinlikleri sonucu ortaya çıktığını temellendirir ve bu temellendirme çerçevesinde irrasyonel, akla itaatsiz duyguların insan yaşamında ortaya çıkaracağı psikolojik, ahlaki, toplumsal ve eğitimsel sorunların nasıl önlenebileceğine yönelik normatif bir açıklama yapmaya çalışır. Bu çabanın sonucunda Stoalılar'ın "duyguların terapisi" düşüncesi bugün bile çağdaş felsefenin konusudur. Duyguların terapisi üstüne ilk teorik çalışmayı yapan Khryssippos insan ruhunun hastalığı olan duyguların yaşadıkları, ortaya çıktıkları anda iyileştirilmesinin imkânsızlığını vurgular. Ve bunun yerine "önleyici bir tedavi" önerir. Khryssippos'a göre, "aşk ateşinden yanan veya kızgınlık patlaması yaşayan biri terapistin hiçbir kelimesini kabul etmek istemeyecektir" (Gould, 1971: 186). Yapılacak en iyi şey duygu durumu yoğunluğu içine girme durumunda olan kişiye duyguya neden olan yargılarının yanlış yargılar olduğunu göstermek ve kavratmaktır.

Seneca, Khryssippos gibi duyguların ilgili oldukları yanlış yargıları değiştirerek iyileştirilemeyeceğini belirterek, bir duygu durumundan kurtulmanın ancak başka bir karşıt yoğun bir duygu durumuna sahip olmakla mümkün olduğunu iddia eder. Örneğin, bir kişinin korkusu ölünceye kadar bir ev sahibi olamamak olsun. Seneca'ya göre, bu korkudan onu kurtarmanın yolu onu başka bir korkuyla yüzleştirmektir: Birakin yaşarken evi olmamasını, ölünce yatacak bir mezarı olmayacağı korkusuyla yüzleştirmek. Kısaca söylesek Seneca bir duygunun başka bir duyguyla iyileştirilebileceğini söyler. Diğer bir Stoalı Epiktetos da Khryssippos gibi duyguları yanlış yargılar olarak tanımlar ancak ona göre duyguların terapisi beşikten mezara süren bir eğitimle mümkündür. Onun eğitiminin temel amacı duyguların insan hayatındaki bozucu, yıkıcı etkisine başışıklığı olan güvenilir ahlaki yargıları insanlara çocukluktan itibaren kazandırmaktır (Yazıcı, 2000). Duygular akla karşıt veya akli reddeden arzular olduğu için Epiktetos, arzunun nesnesine ancak ve ancak kendi kontrolümüzde olan şeylerin gerçek doğasını öğrenerek özgürce ulaşabileceğimizi söyler (Önal, 2015). Kontrolümüz altında olan yalnızca bizim yapıp etmelerimizdir. Bir duygu durumunda, önceki sayfalarda açıkladığımız gibi, "kontrolümüz altında olan" duygunun ortaya çıkışına neden olan izlenimlerimize iradi olarak onama verip söz konusu izlenimlerle ilgili bir değer yargısı oluşturmamızdır. Stoalılar'ın "duyguların terapisi" düşüncesi Epiktetos'un "katlan dayan" temelli eğitimi ancak akıl yürütme yetimizin güçlendirip yanlış değer yargılarımızı doğrularıyla değiştirdiğimizde duyguların insan hayatındaki bozucu ve yıkıcı etkisinin ortadan kaldırabileceğimiz düşüncesine dayanır.

Extended Abstract

There is a widespread agreement amongst scholars that the Stoics identify emotions as false judgments (Brennan, 1998: 21). Contemporary pure cognitive theory of emotion also asserts that emotions are judgments. However, evaluating the Stoics' understanding of emotion only within the axis of the cognitivist theory will be insufficient to explain the ontological and epistemological foundations of emotion in Stoic philosophy. Stoics' understanding of emotion with its psychological aspects contain certain implications for moral, social and educational life.

The Stoics were the first who introduced the canonical division of philosophy. They claimed that a philosophical theory should consist of three parts: Logic (including knowledge theory), Physics (necessarily involving theology and psychology) and Ethics. In *The Lives of the Philosophers* Diogenes Laertius notes that Zenon was the first put forward this distinction in his book titled *Exposition of Doctrine* (1925: 149). The tripartite areas of the Stoics philosophy are logically and conceptually related to each other. The conceptual and logical ties between physics and epistemology and epistemology and psychology also constitute the core of the systematic exposition of the Stoics' understandings of emotions. For this reason, we should focus on the relationship of these three parts while addressing Stoic philosophy of emotions.

For the Stoics, since Nature is wholly rational and anything that is opposed to God and Nature is irrational, the best life for wise and virtuous man is to live a life in accordance with nature or reason. It is important to note that the Stoics' understanding of soul is different from Plato's and Aristotle's understanding of divisional soul. This gives the hallmark of the Stoics psychology according to which unified, monistic individual soul is wholly rational containing no irrational faculty in itself. If the soul, for the Stoics, had essentially an irrational part, we could not speak of moral responsibility, nor could we attribute any moral value to our actions occurring as a result of compelling force of our emotions. Even we could have no moral knowledge. The Stoics claim that since all emotional and non-emotional acts occur as a result of assents of rational soul, we are all responsible actions resulting from them.

The concept of assent has a special connotation in the Stoic epistemology. To give an assent is to understand that something is the case. According to the Stoics, all emotions, passions, desires and aversions arise from the individual mind's own assents (dissents) to presentations. An emotion as an excessive impulse is a false judgment stemming from not well-justified approvals. In addition to be a false judgment, emotions are also intentional or inclined value judgments. As a value judgement an emotion is a strong, blinding desire that is disobedient to reason and reject reason.

In relation to the Stoic understanding of the role of emotions in human life the most widely accepted view is that to live in accordance with nature a man should erase all emotions from his life. Epictetus states that intense emotions such as desire and disgust prevent people from living in nature or in a reasonable way (Epictetus, 1996: 23). However, we believe that it would be wrong to say that the Stoics philosophy was based on the concept of virtuous human being or virtuous life being fully rational and emotionless. We have shown that the Stoics also speak of three main "good emotions" (joy, prudence, demand) that play an important role in achieving virtue. Even the wise man has these emotions. Stoic philosophy does not recommend the partial or total elimination of emotions. Stoic idea of "therapy of emotion" should not be taken as a total elimination of emotions from human life. On the contrary, it should be taken as a "preventative therapy." According to the Stoics' therapy, we can eliminate the disruptive and destructive effects of emotions in human life when we strengthen our reason and replace our false value judgments with the right ones.

Kaynakça

- Aetius. (1987). *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andronicus. (1987). "On Passions". *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brennan, T. (1998). "The Old Stoic Theory of Emotions". *The Emotions in Hellenistic Philosophy*. Edited by Engberg-Pedesen ve J. Sihlova, Oxford: Oxford University Press.
- Cicero. (1987). *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cicero. (2008). "Academica", *The Stoic Reader Selected Writings and Testimonia*. Translated by B. Inwood ve L. P. Gerson. Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Cicero. (1994). *Cicero: De Finibus Bonorum Et Malorum (On Final Ends)*. Translated by H. Rackham. Cambridge: Harvard University Press.
- Empiricus, Sextus. (1987). "Against Philosophers", *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Epictetus. (1995). *Epictetus: The Discourses As Reported By Arrian, The Manual and Fragments*. Translated by W. O. Oldfather. Cambridge: Harvard University Press.
- Galen. (1987). "On the Formation of Foetus" *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Galen. (2005). *On the Doctrines Of Hippocrates and Platon*. Edition, Translation and Commentary by Philip De Lacy. Academia Verlag.
- Gould, J. B. (1971). *The Philosophy of Chrysippus, Philosophia Antiqua, A Series of Monographs On Ancient Philosophy. Volume XVII*, Netherland: Lieden E. J. Brill.

- Hierocles. (1987). *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iamblichus. (1987). "On The Soul", *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inwood, B. ve Gerson Lloyd, P. (2008). *The Stoic Reader Selected Writings and Testimonia*. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Laertius, Diogenes. (1925). *Lives of Eminent Philosophers, Volume II*. Translated by R. D. Hicks. London: The Loeb Classical Library.
- Long, A. A ve Sedley, D. N. (1987). *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Önal, Mehmet. (2015). *Epiktetos'un Mutluluk Öğretisi. Nasıl Mutlu Olabilirim?* İstanbul Bilsem Yayınları.
- Pembroke. S. G. (1996). "Oikeiosis". *The Problems of Stoic Philosophy*. Athlone Press.
- Plutarch. (1939). *Plutarch: Morallia, Volume VI*. Edited by T. E. Pace. London: The Loeb Classical Library.
- Plutarch. (1987). "On Moral Virtue". *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seneca. (1987). *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seneca. (2010). *Seneca: Anger, Mercy, Revenge*. Translated by Robert A. Kaster ve Martha C. Nussbaum. Chicago: The University of Chicago Press.
- Stobaeus. (1987). *The Hellenistic Philosophers, Volume 1, Translation of The Principal Sources With Philosophical Commentary*. Translated by A. A. Long and D. N. Sedley. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yazıcı, A. (2015). "Aristotle's Theory of Emotions" .*Turkish Studies* Vol:10/6. ss: 901-922.
- Yazıcı, A. (2016). "Thomas Aquinas'ın Duygu Felsefesi" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı:38. ss:34-42.
- Yazıcı, A. (2000). Education as A Moral Matter: The Normative Ground Of The Epictetian Education. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ.
- Yazıcı, S. (1999). "Epiktetos'un Ahlak Felsefesinde Akılcılık ve Doğacılık". *Felsefe Dünyası*. Sayı:29. ss:101-109.